

Változatos témájú írásokat gyűjtött új kötetébe Nagy Péter. Az első ciklusban (*A múlttól – a jelenért*) nagyobb igényű tanulmányokat és emlékezéseket olvashatunk. A másodikban (*Utiképek*) már az előző kötetéből is ismert műfaját, az útirajzot telíti új impresszióival, a harmadik – *Könyvek között* – pedig kritikai írásait tartalmazza.

Nagy Péter irodalomtörténetírói módszerének talán az a legvonzóbb és legtanulságosabb sajátja, hogy mindig a világirodalom összefüggéseit szem előtt tartva közelít egy alkotóhoz, könyvhöz vagy jelenséghez, s annak – nagyobb erővonalak együttesébe illő – majdnem mindig meggyőző elemzését adja. Ugyanakkor irodalmunknak olyan hagyományait igyekszik feltámasztani, illetve újra az érdeklődés előterébe állítani, melyeknek jelentőségét egyáltalán nem, vagy csak homályosan látjuk, s ezért az irodalom fejlődéséről kialakított képünk hézagos. Szívesen kalandozik nagy íróinknak egy-egy jellemző műfajában, ilyenkor nem a teljességre törekedve, de annak lehetőségét a maga választotta kereten belül érzékeltetve.

Tanulmányai közül *A magyar dráma bölcsőhelye körül* az egyik legjelentősebb, már csak azért is, mert ebben nyíltan kimondja: a műfajok fejlődésének helyes képét csak akkor tudjuk pontosan és árnyaltan megrajzolni, ha kitöltjük azokat a folytonossági hiányokat, melyeket részben az okoz, hogy a szakosodott kutatás a maga részterületein jelentős eredményeket mutat fel ugyan, de a minden ízében illeszkedő rajzollal még adósunk. Ismeretesebb korábról is Nagy Péter igen fontos drámatörténeti tanulmányai. Az itt közölt írás nyilván egy nagyobb, összefüggő monográfia bevezetése, alapozása, mely az iskoláramák műfajteremtő kísérleteitől Csokonai színűveiig kíséri nyomon a drámai kifejezés fejlődését, feltárva az egyes művek egymással való rokonságát, nyomon követve, milyen szálakon érintkeznek a műfaj európai darabjaival.

A magyar irodalomtudomány két alapvető monográfiát is köszönhet Nagy Péternek: a Móricz Zsigmondról és Szabó Dezsőről írtakat. Tanulmányaiiban bizonyos pontokon továbbgondolja, továbbépíti a monográfiákban megrajzolt képet. Érzékletesen szól az elbeszélő Szabó Dezsőről, s közben maga figyelmeztet a kutatás gy további, nem kevésbé izgalmas lehetőségére: a zépiró Szabó Dezső alkotásaiban megkeresni az

elméleti tételeket, az expresszív kifejezőmódból kihámozni a mögöttes elméleti kiindulópontot. Bár ebben a tanulmányában ezt nem valósítja meg teljesen – ehhez egyébként alighanem újabb könyvre volna szükség –, jó néhány figyelemre méltó szempont felvetésével máris orientálja a majdani kutatást. A Móricz Zsigmond-tanulmányok közül legfontosabbnak a *Móricz Zsigmond modernsége* címűt érezzük, mert ebben kettős kérdésközlvetésére keresi és találja meg a választ: modern író volt-e Móricz a maga korában, s nemzedéknyi távolságban halálától van-e friss, időszzerű mondanivalója a mának? Ez utóbbi kérdésre adandó válaszunk előtt természetesen arról sem feledkezhetünk meg, hogy irodalmunk huszadik századi klasszikusai közül jó néhány éppen korábbi túlzott és mesterségesen szított népszerűségének lett áldozata. Nyilvánvaló, hogy amikor Ady és Móricz műveit talán kevesebben olvassák, vagy kevesebb tudatossággal teszik ezt, abban annak is része van, hogy nemzedéktársaik életművére hosszú ideig a félreértések vetettek árnyékot, s némelyikük életművének feltárását, alapos elemzését csak most végzi el az irodalomtudomány. Nagy Péter könyvéből egyebek között azt is megtanulhatjuk, hogyan olvashatjuk friss szemmel a klasszikusokat. Rövid, frappáns regényelemzéseiben egy-egy Móricz-regénynek olykor eddig homályban maradt jellegzetességére mutat rá, tömör – nem mindig bizonyított – megállapításaival pedig arra kényszerít, hogy mi is megpróbáljuk végigjárni az általa mutatott gondolati utat, melynek végpontjában talán más konklúzióra juthatunk (*Az Isten háta mögött* kapcsán például vitatni lehet, hogy épp e művével lett-e Móricz az irodalmi forradalom „szabadcsapatává”), de az útra léptünkkel Nagy Péter máris elérte célját, hogy új és új híveket, gondolkodó olvasókat neveljen a magyar irodalom klasszikusainak. Klasszikus voltukat azzal is nyomatékossítja, hogy ha célzásként is, de figyelmeztet, mint él tovább műveiknek egy-egy jellemző motívuma – vagy szemlélet- és ábrázolásmódjuk – a következő nemzedékek gyakorlatában. Így tudja például Móriczot beleállítani a fejlődésbe, melynek kezdőpontját talán Zola, a folytatását pedig Veres Péter *Három nemzedéke* jelképezi (erről a műről egyébként pár somyi terjedelemben poétikusan szép jellemzését az a Nagy Péter).

Hogyan olvas Nagy Péter? Erre a kérdésre nemcsak a klasszikusokat újrafelfedező és -értelmező tanulmányai válaszolnak, hanem a könyvekről írt kritikái is. Már maga az a tény is figyel-

met érdemel, hogy a kritikairás műfaját is műveli, hiszen tekintélyes irodalomtörténészeink és irodalomtudósaink gyakran szólnak a műfaj válságáról, anélkül, hogy maguk próbálnák kritikákkal enyhíteni azt. Nagy Péter szenvedélyes és polemikus olvasó. Szereti, értékeli a szépet, de a maga szuverén ízléséhez mindig következetesen ragaszkodik (hadd emeljük ki ennek bizonyítására a *Gellért Endréről – és még egyről-másról* című kritikát és vallomást). Ugyanakkor azonban kitűnő légkört is tud teremteni a tárgyalt műalkotás vagy éppen személyiség köré. Rendkívül érzékeltes portrét rajzol például Bóka Lászlóról, joggal hangsúlyozva, hogy Bóka legtöbb alkotását nehéz a személyiség ismerete nélkül értelmezni. Az igazi kritikus módjára nem palástolja személyes rokonszenvét sem – ennek igazolását természetesen a műből olvassa ki –, ezért oly vonzó és tanulságos Illés Endréről és Képes Gézáról írt kritikája.

Általában nem feltétlenül meggyőző, ha a kritikus kötetbe gyűjti írásait, olykor pedig erősen vitathatók azok a kötetek, melyek tanulmányokról és kritikai gyűjteményekről szóló bírálatokat tartalmaznak, hiszen ilyen esetben joggal vetődik fel az olvasóban: miért nem első kézből olvassa e méltatásokat, miért kell „kétszeres áttétellel” megbizonyosodnia a szerző véleményéről? Nagy Péter ilyen jellegű írásainak közlését mégis jogosnak érezzük, hiszen egy-egy korról, jelenségről, irányzatról fontos mondanivalója van, melynek vázlatos kifejtésével is termékeny szempontokat adhat a további kutatás számára (ilyen például a *Válságok – választások* című, Lackó Miklós könyvéről szóló bírálat).

A kötetet a gyakorló kritikusnak műfajáról szóló vitáik zárják. Miközben vészharangok zúgnak a kritika fölött, Nagy Péter joggal jelenti ki, hogy az elmúlt másfél-két évtizedben a művészeti és tudományos kritika „jelentősen előrelépett”. Abban is teljesen egyetérthetünk vele, hogy a műfaj tekintélyét tovább növelné, ha a kritikus minden művel és minden szerzővel szemben megőrizné független ítéletalkotását, s következetesen követné ízlése parancsát. Azok a hagyományok, melyekre Nagy Péter hivatkozik, kötelezővé is tennék ezt, és etikusabbá formálnák a mai magyar kritikai életet.

Bár nem kifejezetten magyar irodalmi tárgyúak, szólnunk kell még Nagy Péter útirajzairól, melyek Stendhal hagyományát követik, s elegánsan, szellemesen, az élet és művészet sok jellemző területére figyelve mutatják be az író utazásainak különféle szintereit.

Rónay László

Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István. Bp. 1981. Akadémiai K. 432 l.

Az 1777-ben Bécsben megjelent *Ratio Educationis* (teljes címén: *Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*) a magyar oktatásügy első olyan dokumentuma, mely nemcsak a központi iskolairányítási rendszer elvi és gyakorlati megvalósítására irányuló koncepcióját fogalmazza meg körültekintő részletességgel, de egyben előfutára is számos mindmáig érvényes iskolapedagógiai alapelvnek. A magyarországi oktatásügyben monopolhelyzettel bíró jezsuita rend felszólásával Mária Terézia megtette az első lépést az új, állami irányítású iskolarendszer megszervezéséhez. A rend felszólata után néhány hónappal, 1773 végén, újjáalakult a helytartótanács tanulmányi bizottsága Pozsonyban, majd két évvel később ugyancsak itt nyitották meg a Felbiger-féle *methodus novalis*-t képviselő iskolatípust, létrehozta – a felszólattot jezsuita rend vagyonaiból – az egyetemi pénztalapot (a 7,76 millió forintra becsült vagyomból 1,46 millió forint értékben). 1776-ban a tankerületek megszervezésével, illetve az új közoktatásügyi hivatalviselők kinevezésével befejeződött a reform előkészítő szakasza.

1776–77 között Ürményi József vezetésével a bécsi udvari magyar kancellária tanügyi bizottsága kidolgozta egy széles körű reformnak a tervezetét, melyet – többszöri megvitatás és módosítás után – Mária Terézia 1777. augusztus 22-én aláírásával szentesített. A felvilágosult abszolútizmus szellemében fogant *Ratio Educationis*, az új iskolatörvény, a német és nyugat-európai reformjavaslatokból vette át elveinek zömét, ugyanakkor – Kosáry Domokos megállapítása szerint – „az európain és közelebről a közép-kelet-európain belül mégis külön helyi változatnak tekinthető. Nemcsak önálló szövegezése miatt, hanem inkább azért, mert a felhasznált elvi motívumok az elmaradottabb hazai viszonyokra való alkalmazásuk közben benne bizonyos fokig módosultak.” (Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp. 1980. 413.) Nincs módunkban ennek a módosulásnak az egészét ismertetni, csupán néhány kiragadott példát tudunk illusztráció gyanánt felhozni.

Jellemző a hazai viszonyokra való adaptációra az állami irányítás elvéről szóló paragrafus megfogalmazása, mely a rendi-nemesi felfogásból